

Кравцов С. О.,
*к.ю.н., доц., доцент кафедри цивільного процесу,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ВІЙСЬКОВОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

24 лютого 2022 р. росія² офіційно «де-юре» і «де-факто» оголосила війну Україні, прикриваючись безглуздими цілями «спеціальної військової операції». Внаслідок активних насильницьких і протиправних військових дій з боку країни-агресора було завдано чимало шкоди майну звичайних громадян. Були зруйновані як приватні будинки, так і багатопверхові, зазнали пошкодження адміністративні будівлі адміністрацій областей (наприклад, будівлі Харківської та Миколаївської обласної адміністрації), школи, дитячі садочки та ін.

За даними останнього звіту в межах спільного проєкту Мінекономіки та Київської школи економіки (KSE institute), станом на 8 червня 2022 р. прямі збитки економіки України від пошкодження та руйнування

² Останнім часом слово «росія» прийнято писати з маленької літери. Як пояснює мовознавець Олександр Авраменко, прізвища людей та імена, які вживають зневажливо, пишуть з малої літери. І це правило давнє, воно ще з радянських часів було в нашому правописі. Наприклад, «гітлери», «путіни» ми можемо спокійно писати з малої літери, це відповідає вимогам чинного правопису.

житлових і нежитлових будівель та інфраструктури складають уже майже \$104 млрд, а загальний рівень втрат оцінюється в \$600 млрд [1].

На сьогоднішній день дуже важливим питанням залишається створення єдиного механізму щодо відшкодування шкоди, яка заподіяна незаконними діями російських військ. На національному рівні вже розроблені та подані на обговорення деякі нормативно-правові акти, які допоможуть тим, хто зазнав шкоди отримати компенсацію за свої зруйноване майно. Так, відповідно до проекту Закону «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» [2], регламентуються питання щодо отримувачів компенсації; процедури подання заяви про компенсацію; способів надання компенсації; правового статусу та компетенції Комісії з розгляду питань щодо надання компенсації та ін. Крім того, Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 20.03.2022 р. № 326 визначаються процедури визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації [3].

Але без підтримки міжнародної спільноти намагання України реалізувати ідеї щодо реального відшкодування шкоди громадянам, які втратили своє майно, може бути неможливим через відсутність ресурсного забезпечення.

Так, 18.05.2022 р. був прийнятий Указ Президента України № 346/2022 «Про робочу групу з розробки та впровадження міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди, завданої Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» [4]. У п. 2 Указу зазначається, що робочій групі слід розробити та внести пропозиції щодо засобів та правових інструментів відшкодування шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, у тому числі репарації, конфіскації, контрибуції, а також кроків щодо їх упровадження з урахуванням міжнародно-правових механізмів, міжнародного досвіду та судової практики.

Основна ідея даної робочої групи є створення Комісії з міжнародних позовів для відшкодування. Як і більшість інших комісій з розгляду позовів, повноваження Комісії визначатимуться міжнародною угодою, укладеною між Україною та заінтересованими державами. Дана комісія буде таким собі «майданчиком», де буде розглядатися широкий спектр питань відповідно до міжнародного економічного та гуманітарного права з боку різних груп потерпілих сторін, у тому числі держав, міжнародних організацій, юридичних та фізичних осіб [5]. Створення такої інституції не є якимсь новим явищем в міжнародному гуманітарному праві, оскільки військові конфлікти між Іраном і США, Еритрею та Ефіопією закінчувалися створенням спеціальних комісій, які були уповноважені

розглядати аналогічні питання. Але слід дати аналіз даних інституції в порівняльно-правовому аспекті.

Як приклад існування аналогічної інституції можна проаналізувати діяльність Комісії Іран-США (офіційна назва – Iran-United States Claims Tribunal). Трибунал з урегулювання взаємних претензій Ірану та Сполучених Штатів був створений як один із заходів, вжитих для врегулювання кризи у відносинах між Ісламською Республікою Іран та Сполученими Штатами Америки, що виникла внаслідок кризи із захопленням заручників у посольстві Сполучених Штатів у Тегерані в листопаді 1979 р. та подальшого блокування іранських активів Сполученими Штатами Америки. Уряд Демократичної Народної Республіки Алжир виступав посередником у пошуках взаємоприйняттого рішення. Провівши консультації з урядами обох країн щодо зобов'язань, які кожна з них готова взяти на себе для врегулювання кризи, уряд Алжиру зафіксував ці зобов'язання у двох заявах, зроблених 19 січня 1981 р. Потім Іран та Сполучені Штати приєдналися до «Спільної декларації» та «Декларації про врегулювання претензій», які називаються «Алжирські декларації». Відповідно до Алжирських декларацій Трибунал має право виносити рішення за позовами громадян Сполучених Штатів проти Ірану та іранських громадян проти Сполучених Штатів [6].

Аналізуючи діяльність даного Трибуналу, можна побачити, що основний акцент робиться саме на тому, що обидві країни, між якими був воєнні дії, виявили бажання щодо регулювання даних питань щодо відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок військових дій.

У ситуації, яка зараз існує в Україні, на нашу думку, країна-агресор не піде на такі перемови щодо визнання зі свого боку факту спричинення шкоди Україні.

Крім того, іншим важливим аспектом є наявність імунітету держави. Дане питання намагався вирішити Верховний Суд у своїй Постанові від 14 квітня 2022 р. [7]. Так, у відповідності до даної Постанови Касаційний цивільний суд зауважує, що Закон України «Про міжнародне приватне право» встановлює судовий імунітет щодо іноземної держави за відсутності згоди компетентних органів відповідної держави на залучення її до участі у справі в національному суді іншої держави.

Водночас як Європейська конвенція про імунітет держав, прийнята Радою Європи 16 травня 1972 р., так і Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності, прийнята резолюцією 59/38 Генеральної Асамблеї ООН 2 грудня 2004 р., передбачають, що держава не має права посилатися на імунітет у справах, пов'язаних із завданням шкоди здоров'ю чи життю, якщо така шкода повністю або частково завдана на території держави суду та якщо особа, яка завдала шкоду, у цей час перебувала на території держави суду.

Україна не є учасницею жодної із цих конвенцій. Однак вони

відображають тенденцію розвитку міжнародного права щодо визнання того, що існують певні межі, в яких іноземна держава має право вимагати імунітет у цивільному процесі.

Починаючи з 2014 р., загальновідомим є той факт, що РФ чинить збройну агресію проти України та продовжує це станом на момент ухвалення цього рішення.

Відповідно до Постанови Верховної Ради України від 14 квітня 2022 р. щодо заяви ВРУ «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» дії Збройних сил, політичного і військового керівництва Росії під час збройної агресії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 р., визнано геноцидом Українського народу.

Визначаючи, чи поширюється на РФ судовий імунітет у справі, яка переглядається, Верховний Суд урахував таке:

- предметом позову є відшкодування моральної шкоди, завданої фізичним особам, громадянам України, внаслідок смерті іншого громадянина України;

- місцем завдання шкоди є територія суверенної держави – України;

- передбачається, що шкода є завданою агентами РФ, які порушили принципи та цілі, закріплені в Статуті ООН, щодо заборони військової агресії, вчиненої стосовно іншої держави – України;

- вчинення актів збройної агресії іноземною державою не є реалізацією її суверенних прав, а свідчить про порушення зобов'язання поважати суверенітет та територіальну цілісність іншої держави – України, що закріплено в Статуті ООН;

- національне законодавство України керується тим, що, за загальним правилом, шкода, завдана в Україні фізичній особі в результаті протиправних дій будь-якої іншої особи (суб'єкта), може бути відшкодована за рішенням суду України (за принципом генерального делікту).

Тобто Верховний Суд виходить із того, що в разі застосування деліктного винятку будь-який спір, що виник на її території в громадянина України, навіть з іноземною країною, зокрема РФ, може бути розглянутий і вирішений судом України як належним та повноважним судом.

Отже, після початку війни в Україні з 2014 р. суд України, розглядаючи справу, де відповідачем визначено РФ, має право ігнорувати імунітет цієї країни та розглядати справи про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі в результаті збройної агресії РФ, за позовом, поданим саме до цієї іноземної країни.

Окрім того, у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію України 24 лютого 2022 р. Україна розірвала дипломатичні відносини з Росією, що унеможливило із цієї дати направлення різних запитів і листів до посольства РФ в Україні з огляду на припинення його роботи на території України.

Верховний Суд установив підстави для висновку про те, що,

починаючи з 2014 р., немає необхідності в направленні до посольства РФ в Україні запитів щодо згоди РФ бути відповідачем у справах про відшкодування шкоди у зв'язку з вчиненням РФ збройної агресії проти України й ігноруванням нею суверенітету та територіальної цілісності Української держави. А з 24 лютого 2022 р. таке надсилання неможливе ще й з огляду на розірвання дипломатичних відносин України з РФ.

Крім того, слід також погодитись з точкою зору заступника міністра юстиції України Іриною Мудрою, про доцільність створення Комісії, яка розглядатиме позови про відшкодування збитків від фізичних осіб, підприємств і держави Україна. Україна ініціює цей процес, оскільки жоден створений національний чи міжнародний форум не може бути застосований для досягнення мети – компенсації збитків. Національні суди зіштовхуються з обмеженнями юрисдикції. Міжнародні суди та трибунали мають обмежену компетенцію або не пропонують ефективного механізму виконання рішень. Інструменти ООН не такі ефективні через право вето росії в Раді Безпеки.

На цій основі Україна пропонує створити багатосторонню міжнародну угоду, що запровадила б цей механізм, одним з компонентів якого є створення спеціального Фонду, з якого будуть розподілятися ресурси. Передбачається, що поповнення Фонду відбуватиметься завдяки арештованим активам рф за кордоном і, можливо, внескам самої росії [8].

На підставі вищевикладеного, слід зробити висновки, що посягання на територіальну цілісність Україна не повинна залишитись поза увагою міжнародних організацій не лише Європи, але й всього світу. Створення єдиного механізму відшкодування шкоди буде вважатися суттєвим кроком до відновлення нормальної життєдіяльності кожної людини, організації, держави в цілому.

Література

1. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3507954-vidskoduvanna-zbitkiv-zavdanih-zbrojnou-agresieiu-rf-diemo-pokrokovu.html> (дата звернення 17.06.2022).
2. Проект Закону «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39283> (дата звернення 17.06.2022).
3. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-p#Text> (дата звернення 17.06.2022).
4. Про робочу групу з розробки та впровадження міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди, завданої Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Указ Президента України № 346/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3462022-42577> (дата звернення 17.06.2022).
5. URL: <https://www.justsecurity.org/81862/launching-an-international-claims-commission-for-ukraine-ua/> (дата звернення 17.06.2022).
6. URL: <https://iusct.com/about/> (дата звернення 17.06.2022).

7. Постанова Касаційного цивільного суду від 14.04.2022 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/zakonodas tvo/Rish_sud_imun.pdf (дата звернення 17.06.2022).

8. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/irina-mudra-zustrilasya-z-predstavnikami-parye-shchodo-konceptiyi-stvorennya-komisiyi-z-mizhnarodnih-pozoviv-dlya-vidshkoduvannya-zbitkiv-i-yiyi-funkcionuvannya> (дата звернення 17.06.2022).